

ІСТОРИОСОФСЬКА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ: СПРОБА СИНЕРГЕТИЧНОГО ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

В статті має місце спроба показати світогляд як відкриту, складну та нерівноважну систему, яка, змінюючи свою якість, при досягненні максимальної нестабільності може розвиватись в різних напрямках. Історико-філософська підготовка вчителя розглядається як один із чинників, який за певних умов спрямовує подальший розвиток особистісного світоставлення в одну з двох можливих протилежних сторін і визначає один певний результат такого розвитку з нескінченної можливості цих результатів. Вказується на специфіку світоглядної підготовки вчителя національної школи.

Ключові слова: історіософська підготовка, світогляд, синергетика, світосприйняття.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Нова модель освітньої системи трансформаційного суспільства зорієнтована на формування вчителя як інноваційної людини, тобто такої, що постійно знаходиться у стані пошуку, винахідливої, творчої особистості, здатної самостійно приймати нестандартні рішення. З огляду на те, що дитина – найважливіша цінність, бо є і початком, і безкінечним продовженням життя розумного на Землі, відповідальність учителя перед суспільством була і залишається величезною. Справжній учитель є вчителем життя, він фіксує свої зусилля над дитиною, яку потрібно сформувати як цілісну особистість. Справжній вчитель має бути певною мірою філософом: доходити до сутності речей, до розуміння першопричин буття, за зовнішньою випадковістю він має вловлювати закономірність.

Звичайно, шкільний вчитель – не філософ-професіонал, він є філософом в тому розумінні, в якому реальна філософія є елементом усвідомлення. Якщо людина живе і осмислює навколишній світ, вона неминуче відчуває потребу у філософському осмисленні. Цей шлях М.Мамардашвілі умовно назвав дугою, а момент осягнення – паузою, зупинкою [7, 72]. Відходячи від особистісного досвіду, особистісних переживань, страждань, людина приходить до деякої межі, де вона повинна зупинитися, озирнутися, осмислити те, що відбувається, на мові філософських понять. Але не заради них самих. Починається платонівський „зворотний рух”, рух від філософії, філософських понять і разом з ним до досвіду, до інноваційної діяльності.

Формування педагога, здатного піднятися до розуміння „духу епохи” як одвічної мудрості історії і сьогодення, мудрості, яку належить передати дітям” [1, 23] – надскладне завдання вітчизняної вищої школи. Під поняттям „дух епохи” В.Андрущенко розуміє „філософське узагальнення, пояснення і оцінку сенсу, причинних зв’язків і тенденцій розвитку буття людини в світі, яке розгортається в наявних формах культури” [1, 20]. Другою складовою „духу епохи” вчений визначає порівняння означеного сенсу з досвідом історії, тобто із сенсом буття людини в світі загалом – як узагальнене бачення „таїнства соціального” (С.Франк). Третьою складовою називається прогноз перспективи людського розвитку, його джерел і спонукальних чинників. „Дух епохи”, таким чином, є нічим іншим, як філософським узагальненням найвеличніших наукових і культурних надбань, виходячи з яких людство вибудовує свою соціальність, проектує майбутнє, готує до життя в ньому підрастаюче покоління” [1, 20].

Однак про здатність більшості вітчизняних педагогів підніматися до розуміння „духу епохи” поки що не може бути мови. Скоріше – навпаки. Ситуація ускладнюється тим, що „в сучасних умовах учителі переважно відчувають крах цінностей, які пов’язані з утвердженням себе в суспільстві, у соціумі, неможливістю задоволення потреб у зростанні професійного вдосконалення через матеріальну незабезпеченість навчального процесу й особистісних життєвих потреб..., розшарування суспільства дає численні приклади моделей благополучного життя, яке не вимагає від людини відповідальності й професіоналізму” [14, 26].

Отже, йде мова про втрату світоглядних орієнтирів не просто певною частиною членів суспільства. Драматизм полягає у тому, що в період „аномального” історичного розвитку відчувають себе „бездомними” (М.Хайдеггер) більшість педагогів – люди, яким має належати провідна роль у новій цивілізації.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Як предмет наукових рефлексій, проблема пошуку світоглядних орієнтирів особистості у трансформаційному суспільстві знайшла відображення в багатьох вітчизняних дослідженнях.

Серед них – ті, автори яких здійснюють спробу підійти до означеної проблеми з позицій синергетичної методології.

Значне місце у розробці філософсько-синергетичного підходу до подолання світоглядної кризи в українському суспільстві займають публікації В.Лутая [9; 10]. Аналізуючи сучасний стан людства та наголошуючи на необхідності вироблення нової стратегії нашої діяльності, він кваліфікує синергетичну парадигму як філософсько-методологічну основу формування світоглядів XXI століття. В якості вихідної ідеї для досягнення порозуміння між різними видами світогляду Лутай В.С. розглядає принцип Ясперса: „Обов'язковий для всіх єдиний порядок можливий якраз у тому випадку, коли багаточисельні світогляди залишаються вільними у своїй історичній комунікації” [10, 99].

Дослідженням проблеми застосування філософсько-синергетичного підходу до реформування сучасної освітньої системи України займається А.Євтодюк, яка наголошує на створенні „своєрідного об'єднуючого Плану освіти для всієї планети Земля”, у якому має враховуватись різноманіття типів світогляду, культури, освіти [4, 73].

Звертається до теорії самоорганізації також А. Степанюк. Зокрема, розглядаючи три основні різновиди світорозуміння – матеріалістично-детермінований, трансцендентальний та синергетичний – авторка відзначає евристичність світогляду, „який ґрунтується на синергетичному підході до розуміння дійсності” [15,7], так як він має неабиякі можливості для розкриття сутності організмів як складних інформаційно-біоенергетичних систем.

Формулювання цілей статті... Короткий аналіз невеликої кількості досліджень і публікацій, в яких здійснюється не лише спроба постановки проблеми, але й пошуки шляхів її розв'язання, свідчить про широкі можливості застосування синергетичної методології у вирішенні філософсько-освітніх проблем. Релевантність подальших наукових розвідок пояснюється потребою виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми для детальнішого їх дослідження. Завданням даної статті є розгляд проблеми формування світоглядної мобільності майбутнього педагога – ключової фігури суспільства – якому належить виконати важливу місію: розімкнути коло взаємозалежності суспільної світоглядної кризи, в практичну площину перевести пошуки і формування провідних ідентифікуючих ознак особистості.

Виклад основного матеріалу... Ситуація, в якій опинилися наші сучасники, однозначно оцінюється як така, що спричинює світоглядну кризу. Осмислення її причин в українському суспільстві спонукає до рефлексії над самим поняттям „світогляд”. Проаналізувавши різні його дефініції [див.: 13, 11; 16, 17; 17, 366], можна зробити висновок, що світогляд – це певна духовна цілісність, що складається із знань, цінностей, навичок, способу дії, які відображають світорозуміння індивіда і визначають його місце в світі та суспільстві.

Найбільш місткою та узагальнюючою характеристикою сучасного світу є оцінка його як такого, що постійно змінюється. Причому „мінливість виступає не просто як одна з рис сучасності, але й як формоутворюючий чинник, який здебільшого визначає структуру, механізм функціонування та весь вигляд сучасної культури та цивілізації” [12, 3]. Суттєвих змін у всіх сферах життя зазнає наше суспільство. Психологи стверджують, що людина, стикаючись з незрозумілими явищами, втрачає спокій. Розум починає конфліктувати з тим, що не може бути пояснено, виходячи із попередньої парадигми світобачення. Новопостала ситуація підштовхує індивіда до пошуку нових світоглядних орієнтирів.

У суспільстві де, „зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей” [8, 6], освітня модель вимагає від педагога не світоглядної простоти і затишку, а світоглядної мобільності. З огляду на це майбутнього вчителя треба вчити новому, гуманістичному баченню світу у всій його різноманітності та єдності, виробляти у нього вміння творчо працювати, вирішувати різноманітні проблеми, прогнозувати ситуацію, формувати бачення самого себе у взаємозалежності з іншими та розуміння необхідності враховувати пріоритети і цінності всіх – індивідів, груп людей, націй.

Пізнати людину і допомогти їй піднятися на вищу сходинку особистісного розвитку, виховати в кожній дитині почуття власної гідності, самозначущості, бачити дитину не такою, якою вона є, а якою може стати за сприятливих для її розвитку умов, – ці завдання під силу вчителю, який сам може розібратися у внутрішньому світі, оцінити свої можливості, знайти гармонію буття.

В бурхливому і швидко змінюваному світі вчителю нелегко відшукати систему координат, яка б допомагала йому почуватися самим собою. Щоб не потрапити в розчинені двері „ідейної пастки”, вчитель повинен бачити можливі варіанти вибору життєвих орієнтирів. А це залежить від його рівня індивідуальної свободи. Чи готовий учитель обтяжити собі і без того складне життя? Адже свобода – це важкий обов'язок, свобода, яка передбачає вибір, – це крок у

невідомість. На жаль, небагато є людей, які прагнуть створити свій життєвий проект і виконати своє призначення. Більшість людей спокійно пливають за соціальною течією. Вчитель не може належати до тієї більшості, яка стурбована лише одним – утекти від рішення, від вибору власної долі, розчинитися в масі, жити за звичкою, за інструкцією, як інші. Учитель не може бути людиною, що готова поміняти бентежну свободу на спокійне, прагматичне щастя байдужості і відповідальності. Нині учитель уже не може розраховувати на таку соціальну організацію, яка б приймала рішення за нього та на керманіча, який би вивів його в світле майбутнє.

Якщо людина „відчуває, що вона – точнісінько як і всі інші, і притому ніскільки цим не засмучена, навпаки, щаслива відчувати себе такою ж, як і всі” [11, 121], то вона не є особистістю. Вчитель не може не бути особистістю, бо тільки особистість здатна сформувати особистість. Це його соціальне покликання – бути авангардом у духовному просвітленні людей, пробуджувати дух молодого покоління, вчити сприймати суперечності як благо, як сходинку до прогресу, щоб вихованці йшли в життя впевнено, не лякались перешкод, росли оптимістами.

Світоглядна мобільність вчителя виступає сьогодні як умова його адаптації до швидко змінюваного світу та як архетип життєдіяльності, включаючи і професійну. Таким чином, світогляд є відкритою нелінійною нерівноважною системою, в якій відбуваються процеси самоорганізації. Розглянемо, що ж відбувається із світоглядом наших сучасників з точки зору синергетичного підходу?

На світогляд, як на складну нерівноважну систему впливають два протилежні первні – креативний і дисипативний. Саме їх взаємодія визначає розвиток усіх синергетичних систем, до яких належить і світогляд. Отже, при збільшенні дії деструктивного первня, вихід його за певні межі взаємодії з креативним, призводить до руйнації певної структури, до хаотичного стану даної системи. Роль дисипативного первня у світогляді особистості відіграє низка суперечностей, закладених в самій його сутності: з одного боку він є досить спокійною структурою, котра покликана інтегрувати і стабілізувати стосунки людини зі світом, з іншого – світогляд перебуває під постійним інформаційним „обстрілом” з боку зовнішнього світу, а на внутрішньому фронті має справу з „перманентною революцією” переоцінки цінностей, тобто не може не змінюватися, не пристосовуватися до нових знань і ціннісно-цільових пріоритетів [5, 17].

З огляду на те, що „обстріл” з боку зовнішнього світу здійснювався за умов довготривалої суспільної кризи, світогляд наших співвітчизників наблизився до хаотичного стану: минуле знецінене, сьогодення не радує, досі ще далекий від завершення пошук нової консолідуючої ідеї. За приклад може правити активізація різних історичних типів світогляду у нашому суспільстві. Справа в тім, що з крахом комуністичної імперії, а разом з нею – і державної ідеології, в суспільній свідомості України виник ідеологічний вакуум, який швидко став заповнюватися екстрасенсорикою, астрологією та іншими дивами. Поряд з тим стали виникати нетрадиційні релігійні течії і об’єднання, надзвичайну популярність здобули цілители і харизматики. Широке розповсюдження різного роду ірраціональних уявлень, байдужість та безвідповідальність, зникнення в суспільній свідомості таких цінностей, як любов бо Батьківщини, порядність, гідність – є симптомами духовної кризи нашого суспільства, яка, в свою чергу, є засадовою більш загальної кризи – ідентифікаційної, пов’язаної з перехідним станом суспільства.

Проте хаос може виступати в якості творчого первня, конструктивного механізму еволюції; з хаосу власними силами може розвиватися нова організація; через хаос здійснюється зв’язок різних рівнів організації. У чому полягає креативна функція дисипації? На етапі досягнення системою максимуму дисипації в ній виникають певні центри нової організації – аттрактори, навколо яких за певних умов виникають організовані структури вищих рівнів, таким чином хаос перетворюється в новий порядок.

Звернемо увагу на застереження про „певні умови”. У всіх відкритих нелінійних системах існує кілька шляхів розвитку. Із них система періодично здійснює вибір. Так і в процесі формування світогляду. За різних умов, під впливом різних обставин, інформації він може обирати і різні світоусвідомлюючі орієнтири. Для того, щоб цей процес розвивався і необхідні можливості вибору, які називаються природними точками біфуркації, чи точками розгалуження. Можливості вибору світогляду як нерівноважної системи і є тими „певними умовами”, які зумовлюють його розвиток в тому або іншому напрямку.

На думку Ортеги-і-Гассета, в періоди, коли руйнується звичний „грунт” людського існування, переважна частина суспільства отримує статус маргіналів, що не хочуть вести активного пошуку міцного ґрунту долі. Лише менш численна частина суспільства активізується, перетворюється, за влучним визначенням Л.Гумільова на „пасіонарів” і починає активно шукати відповіді на запитання долі, або на виклик. Звичайно, бажаний напрямок розвитку світогляду особистості – напрямок „пасіонарів”. Але, знову ж таки, як твердить синергетика,

„складно організованим системам шляхи їх розвитку” не нав’язуються. Головне – „зрозуміти, як сприяти їх власним тенденціям розвитку, як виводити системи на ці шляхи, ... зрозуміти закони спільного життя природи і людства, їх коеволюції” [6, 4]. В педагогічній діяльності це означає, що формування світогляду є суто внутрішнім процесом, який передусім повинен резонувати із особистісною природою. Таким чином, ми виходимо на засади гуманної педагогіки, яка спонукає вчителя до створення таких педагогічних умов, які б відповідали внутрішнім інтенціям особистості учня, сприяли його самореалізації, світоглядному ствердженню.

Однією із важливих тенденцій розвитку світогляду особистості в „граничних” ситуаціях (К.Ясперс) є потреба в усвідомленні глибокого зв’язку між людиною та історією, долею людини та метафізикою історичних сил. Саме тому роль тієї „флуктуації”, яка може стати ідентифікаційним аттрактором у розвитку суспільного світогляду, має зіграти історіософська підготовка майбутнього педагога – ключової фігури суспільства. Погодившись з думкою Г.Бондаренка про те, що історична наука може „дом’якшити негативний вплив при створенні і руйнації систем на долю людини” [3,32], розглянемо цей вплив у ширшому контексті, тобто спробуємо обґрунтувати значення історіософської підготовки майбутнього вчителя з позицій синергетичної методології.

Цільовою домінантою такої підготовки є філософське осмислення історичного процесу, що спрямоване на розв’язання смисложиттєвих проблем історичного людського буття. На думку І.Бойченка, філософське історичне світобачення не є лише пасивним світоспогляданням історичних реалій: воно – „форма активних пошуків особою самої себе, свого покликання в історичному світі інших людей, основа реалізації нею знайденого покликання” [2, 80].

В такому аспекті філософсько-історичну підготовку майбутнього педагога можна розглядати як один із чинників, який за певних умов направляє розвиток особистісного світоставлення в напрямку усвідомлення ним величезного тягаря відповідальності за долю всієї соціальної системи, всього суспільства. Адже перед лицем „виклику”, втрати „ґрунту” особа виявляється приреченою на свободу, на вибір нової долі, на пошук нового смислу власного буття, на внесення сенсу в процес знесмилення історичної діяльності.

Історіософська підготовка має сприяти формуванню особистості педагога небайдужого, здатного перейматися вселенським болем людських проблем, формувати відчуття співпричетності як важливої компоненти світоглядної мобільності, що забезпечує її відкритість.

Застосування синергетичного підходу до розуміння проблеми формування історичного світобачення вчителя національної школи передбачає врахування специфіки різних компонентів його світогляду – знань, переконань, вірувань, настроїв, прагнень, надій, цінностей, норм, ідеалів. Розуміння унікальності кожного індивідуального світогляду та механізмів його самоорганізації дозволяє свідомо вводити в середовище відповідну флуктуацію і тим самим спрямовувати розвиток цієї складної системи, причому в напрямку, який відповідає її потенційним можливостям.

Висновки... Світогляд як нерівноважна система, адаптуючись до реалій кризової дійсності, може трансформуватись різними шляхами. Перший – це коли послаблюється вплив ціннісно-орієнтаційних диспозицій вищого рівня і, навпаки, посилюються ситуативні соціальні установки, придатні до „тактичної” регуляції стосовно буденних ситуацій, однак неспроможні допомогти людині при виборі стратегічної лінії поведінки [5, 125]. Інший шлях веде через розвиток світоглядної культури до становлення духовної зрілості особистості, що означає формування цілісного світогляду особистості, спосіб внутрішнього впорядкування взаємозв’язків індивідуального та соціального суб’єктів, системну організацію внутрішнього світу особистості, орієнтацій людини в природному та соціальному середовищі. Напрямок процесу самоорганізації світогляду наших сучасників залежатиме від „поведінки” відносно стабільних процесів, що утворюються на мікрорівні при досягненні світоглядом максимуму нестационарності (світоглядна криза). Ці процеси стають аттракторами створення порядку (світоглядна мобільність) за певних умов. Серед „певних умов” належне місце може зайняти історіософська підготовка майбутнього вчителя. Однак це „належне” місце визначатиметься її змістом. Отже, пошуки можливих варіантів, моделей змісту філософсько-історичної підготовки вчителя національної школи має стати предметом наступних наукових рефлексій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В.П. Філософія як теорія і методологія розвитку освіти // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: Методологічний семінар, 22 листопада 2000 р. Збірник наукових праць. Вип. 3 / За заг. ред. В.Андрущенка. – К.: Знання, 2000. – С. 17-23.
2. Бойченко І.В. Філософія історії: Підручник. – К.: Т-во „Знання”, Коо, 2000, – 723 с.
3. Бондаренко Г.В. Формування інтелектуального потенціалу історичної науки на сучасному етапі // Проблеми філософсько-світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання. Зб.наук. та наук.метод.праць за матеріалами Всеукраїн.науково-практичної конференції 12-13 травня 1999. – Луцьк: Ред.-вид.відділ „Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. – 184 с.

4. Євтодок А.В. Можливості застосування філософсько-синергетичного підходу до реформування сучасної освітньої системи України // Проблеми філософсько-світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання. Зб. наук. та наук.метод.праць за матеріалами Всеукр.науково-практичної конференції 12-13 травня 1999. – Луцьк: Ред.-вид.відділ „Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. – 184 с.
5. Життєві кризи особистості: Науково-методичний посібник: У 2 ч. / Ред.рада: В.М.Доній (голова), Г.Н.Несен (заст.голови), Н.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (кер.авт.кол.) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – 360 с.
6. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 3-20.
7. Козлова О.Г. Філософська культура як основа інноваційної освітньої діяльності вчителя// Педагогічна практика та філософія освіти: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 листопада 1997 року). – Полтава: ПОПОПІ, 1997. – С. 71-73.
8. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Освіта України. – №102-103. – 28 грудня 2002. – С. 6.
9. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: Навч. посібник. – К.: Центр „Магістр – S”, 1996. – 250 с.
10. Лутай В.С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття // Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи: Методологічний семінар, 22 листопада 2000 р. Збірник наукових праць. Вип. 3 / За заг. ред. В.Андрущенка. – К.: Знання, 2000. – С. 99-103.
11. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 119-154.
12. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина. Монографія. – Суми: „Слобожанщина”, 1995. – 136 с.
13. Радугин А.А. Філософія: Курс лекцій. – М.: Владос, 1995. – 304 с.
14. Савченко О.Я. Ціннісні орієнтації шкільної освіти // Філософія освіти ХХ століття: проблеми і перспективи: Методологічний семінар, 22 листопада 2000 р. Збірник наукових праць. Вип. 3 / За заг. ред. В.Андрущенка. – К.: Знання, 2000. – С. 23-27.
15. Степанюк А. Про світоглядні орієнтири сучасної молоді // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 6-9.
16. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г., Горак Г.І. та ін. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1994. – 576 с.
17. Философский энциклопедический словарь – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 818с.

Анотація
Г.С.Гамрецька

Историософская подготовка учителя: попытка синергетического очертания проблемы

В статье предпринята попытка показать мировоззрение, как открытую сложную и неравновесную систему, которая, изменяя свое качество при достижении максимальной неустойчивости, может развиваться в разных направлениях. Историософская подготовка учителя рассматривается, как один из факторов, направляющий в определенных условиях дальнейшее развитие личностного мироотношения в одном из двух возможных противоположных направлениях и определяющий один возможный результат такого развития из бесконечных возможностей этих результатов. Указывается на специфику мировоззренческой подготовки учителя национальной школы.

Ключевые слова: историософская подготовка, мировоззрение, синергетика, мировосприятие.

Summary
H.S.Hamrets'ka

Historiosophical training of a teacher: attempt to analyze the problem from the synergetic's side.

The attempt to examine the outlook as open complex and non-equilibrium system is taken place in the paper. In the state of maximal non-equilibrium this system can be developed in various directions, changing its quality. Philosophical and historical teacher's training is considered as one of the factor which under the certain conditions directs further development of personal outlook to one of two possible opposite directions and defines one certain result of such development among endless possibilities of these results. The specific of national school teacher's outlook' preparation is indicated in the research work.

Key words: historiosophical training, world outlook, synergetic, world perception.

Дата надходження статті до редакції

„17” січня 2007р.

УДК 37.018 (045)

І.Л.ГАСЮК,

кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент
(м.Хмельницький)

**РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті розглядається проблема реалізації індивідуального підходу в процесі фізичного виховання учнівської молоді. Обґрунтовується теза про те, що в основі індивідуального підходу до процесу фізичного виховання школярів має лежати вчення про інтегральну індивідуальність людини.

Ключові слова: фізичне виховання, індивідуальний підхід, інтегральна індивідуальність людини.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сьогодні індивідуалізація навчально-виховного процесу розглядається в контексті гуманізації освіти. У цьому зв'язку значну увагу фахівців галузі присвячено розробці інноваційних технологій навчання і виховання. Так, на думку О.С.Куца [15], від вирішення цього завдання залежить подальший розвиток нації, а його